

Сагата с цената на тока

Адриана Младенова

От събота, 1 октомври, българските предприятия усъмват с по-скъп ток. Държавната комисия за енергийно и водно регулиране (ДКЕВР) взе решение за увеличаване на цената на тока за стопанските потребители на ниско напрежение с 16% и на големите предприятия, потребители на средно напрежение, с 5%. На битовите потребители засега им се разминава “само” с премахване на евтината нощна енергия от 50 кв.ч. през зимата. Тази мярка обаче ще засегне всички домакинства, които нямат парно и ползват електричество за отопление през зимния сезон, а това са над 80% от българските семейства.

Нарастването на цените на тока буди обществена дискусия от месеци. Преди изборите беше ясно, че увеличение на цените на електричеството няма да има, поради популистки съображения, въпреки исканията на ЕРП-тата. Наскоро пак се разбудиха духовете, след като регулаторният орган взе дългоочакваното и разисквано решение и определи новите тарифи за електроенергия. Критиките не се забавиха.

КТ “Подкрепа” и “Федерацията на потребителите в България” се обявиха против увеличението на цените, защото това ще доведе до оскъпяване на производството и ще се отрази негативно върху бизнеса. От своя страна частните електроразпределителни дружества също изказаха недоволството си от решението на ДКЕВР. Според тях така предвидените цени на тока няма да им позволят да изпълнят инвестиционните си стратегии, с които се цели да се подобри качеството на услугите им и да се намалят загубите на ток по мрежата. Засега загубата средно за страната е около 20%. Преди няколко седмици чешката копнаия “ЧЕЗ”, собственик на ЕРП-София, София-област и Плевен, дори обяви в медиите, че ще оспори решението на ДКЕВР в съда. Регулаторът вече има немалък опит в съда, след като през годината Върховният административен съд, по искане на представители на потребители, обяви за незаконни цените на тока, одобрени от комисията съответно през 2003 и 2004г.

В опитите да лавира между интересите на “обществото”, на интересите на различни групи и в същото време да спази закона, ДКЕВР е изправена пред ситуация, в която правилен ход няма. Винаги ще остане някой недоволен, въпросът е максимално да се избегнат сътресенията и да се защитят интересите... чии, обаче? Няма как да оценим кои интереси са приоритетни. “Независимият” регулаторен орган трябваше да “присъди” по-висок ток за домакинствата или за фирмите. Той избра фирмите. Легитимно обяснение пред обществото няма и няма как да има. И сагата продължава. Проблемът не е в засегнатите страни, които бранят интересите си, нито в ДКЕВР, проблемът е в модела, в начина на определяне на цените.

Механизъм на определяне на цената на електричеството

България започна либерализацията на енергийния пазар през 2004г., когато бяха приватизирани седем ЕРП-та. Те бяха закупени от чешката компания CEZ, немската E.ON. и австрийската EVN. След осъществената приватизационна сделка, цената на тока се определя от ДКЕВР на база на разходите на електроразпределителните дружества, залегнали в инвестиционните им програми и нормативно определената норма на възвръщаемост на инвестициите от 16%. ЕРП-тата са обвързани и с клаузата да направят инвестиции, с които да намалят загубите по мрежата с около 4% за 3 години, в противен случай призната им норма на възвръщаемост ще падне до 12%. И за да обосноват решението си да вдигнат цените на тока с процент, по-малък от искания от частните компании, ДКЕВР ще трябва да намалят признатите разходи на ЕРП-тата и да свие инвестиционните им програми,

предложени за годината. Друга възможност е да се намали таксата за пренос на мегават час, която ЕРП-тата плащат на държавната НЕК.

Що е пазарна цена?

Цената представлява обективно отношение между парите и стоките и услугите, които се “оценяват” на пазара. Това отношение е резултат от пазарните сили на търсене и предлагане и зависи изцяло от процеса на размяна и от субективните пределни полезности на благата. Цените инкорпорират знание към момента на размяната и очакване за бъдещето и служат за ефективно координиране на действията на икономическите агенти само тогава, когато са резултат от свободната размяна. Рационалните действия на предприемачите и на икономическите агенти се базират на разчети спрямо цените, чрез които се разпространява информация за икономическите процеси, които настъпват във всеки един момент.

Следователно липсва **пазарна** цена на електричеството, а пазарната цена е единствената цена, която осигурява обективност и справедливост и не създава конфликт на интереси между купувачите и продавачите, като целият икономически процес действа в полза най-вече на потребителите.

Макар и частни компании, към момента ЕРП-тата не действат в условията на свободен пазар, защото не са подложени на пряка конкуренция. Водени от стимулите си за печалба (на която основа се гради предприемачеството), те играят по правилата, създадени от държавата, търсейки най-голяма полза за себе си. Представителите на потребителите и бизнеса от своя страна също действат максимално рационално, като се опитват да защитят интересите на групата, която представляват. Само на свободния пазар интересите на продавачи и купувачи съвпадат и се постигат с еднакви методи – свободно договаряне между двете страни. Това, на което сме свидетели в момента, е невъзможността да се обосноват и оправдаят цени, които са наложени от трета страна и са базирани на правила, които не са подчинени на естествените закони на пазара.

Либерализация на енергийния пазар и митът за естествените монополи

За да се либерализира пазара на електроенергия в България е необходимо да бъдат приватизирани електроцентралите и Националната електрическа компания (НЕК) и да се премахнат ограниченията за навлизане на пазара и достъпа до трети лица на преносната мрежа. На потребителите трябва да им бъде дадена свободата сами да избират доставчиците на ток и да договарят условията. В България към момента само някои потребители (големи предприятия) имат право да се договарят директно с електроцентралите за цените на тока. Броят на тези привилегирани купувачи бе увеличен от ДКЕВР през тази година, като този процес на либерализация ще продължи. Според доклад на ДКЕВР към средата на годината относителният дял на либерализираният пазар на ел. енергия в страната е 12-13%, като до 1 юли 2007г. той трябва да стане 100%, съгласно договореностите с ЕС. Според директивите на ЕС¹, които се отнасят до пазара на електричество и газ, енергийният пазар следва да бъде напълно либерализиран на 1 юли 2007г. и да се създаде интегриран общ европейски пазар, на който страните се конкурират по между си в производството, доставката и търговията на ток.

Приватизацията в ютилити сектора винаги се свързва в “естествените” монополи и е широко прието схващането, че частните компании предоставят тези услуги и стоки по-неефективно от държавата и следователно трябва да има регулиране, планиране, субсидиране на тези дейности. В икономическата литература под “естествен монопол” се разбира това производство, при което средните разходи в дългосрочен период намаляват с увеличаване на всяка следваща единица продукция и “оптимална за обществото” цена се постига само с един единствен производител. Тези дейности се характеризират с икономии от мащаба и конкуренцията води до увеличаване на цената. Грешката в това схващане се корени в неразбирането на пазарния механизъм. Конкуренцията е поведенчески феномен, тя е динамичен процес и наличието на един доставчик в условията на установени права на

---

¹ Директива 2003/54/ЕС и директива 2003/55/ЕС

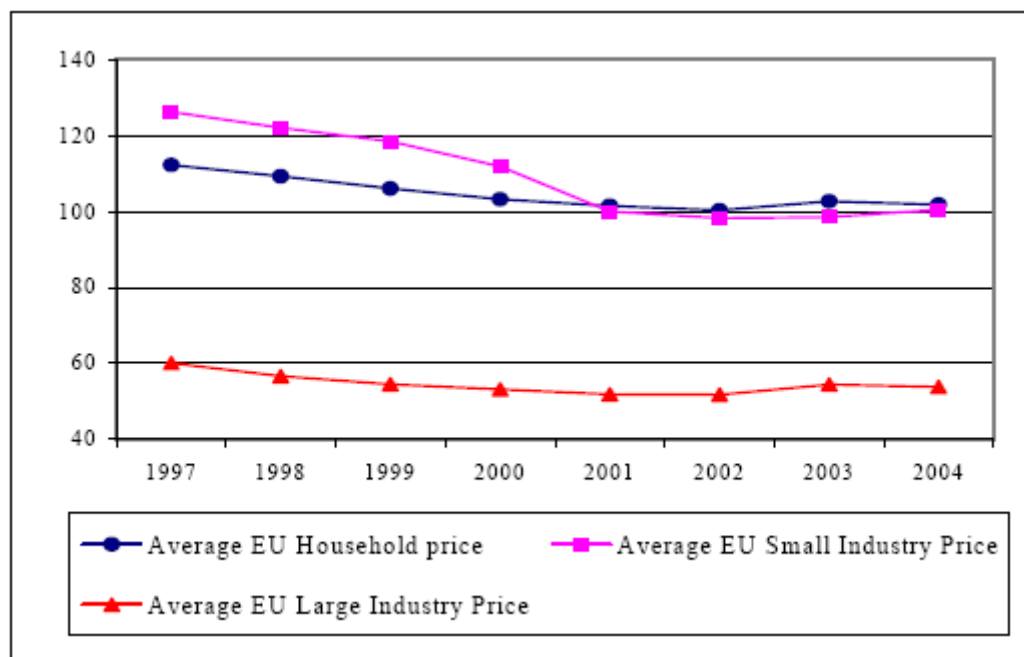
собственост и свободно навлизане на пазара не значи, че няма конкуренция, която води до ефективно ценообразуване и предлагане на стоките и услугите на потребителите².

Опитът на страните-членки на ЕС показва, че цената на електричеството намалява в резултат на либерализиране на пазара. В някои страни продължават да действат лицензионни и други режими, които са пречки за свободния пазар, но като цяло се наблюдава тенденция към намаляване на цената на тока вследствие на конкуренцията на пазара (графика1).

Основните резултати от започналата либерализация на европейския пазар на електричество през 90-те години са:

- Намаляване на крайната цена на електричеството в ЕС – с над 15% между 1995 и 2003г.
- Намаляване на маржа между цена-разход на единица продукт
- Намаляване на консумацията на петрол и въглища и увеличаването на използването на газ, възобновяеми енергийни източници и атомна енергия в производството на ел. енергия.
- Увеличаване на търговията на електричество между страните
- Вертикално разделение между производство и доставка на ел. Енергия
- Намаляване на загубите по мрежите и увеличаване на качеството на услугите

Реална средна цена на електричество в ЕС (в евро на 1 мегават час)

Източник: Tooraj Jamasb, Michael Pollitt, *Electricity Market Reform in the EU*, 2005

* *Average EU Household price* - средна цена в ЕС за домакинства

Average EU Small Industry price – средна цена в ЕС за МСП

Average EU Large Industry price – средна цена в ЕС за големи предприятия

² Виж: Thomas DiLorenzo, *The Myth of Natural Monopoly*, *The Review of Austrian Economics* 1996